

Örmények a haditanács szolgálatában

2. rész

Nurveli és Diodato folyamatosan fenntartották kapcsolatukat az Oszmán Birodalommal, elsősorban Buda várával. Nurveli nemcsak öccsével, de más örményekkel is levelezett, beszélt, felhasználta őket a császáriak számára fontos hírek megszerzésére. A Nurveli, illetve öccse által beküldött leveleket Diodato dekódolta. Amikor 1684-ben Lotharingiai Károly seregeivel először tett kísérletet Buda ostromára, megparancsolta, hogy „ha ott [Buda alatt] sikeresek leszünk, a perzsa doktor testvérét a budai hírszolgáltatás miatt, meg kell kímélni.” Mindez arra enged következtetni, hogy a Kalust Nurveli, Wardan Bonaventura és Johannes Diodato által beszerzett információk fontosak voltak a Haditanácsnak és a hadvezetésnek is annak ellenére, hogy teljes mértékben soha nem bíztak meg az örményekben.

Fontosságukat jelzi az is, hogy amikor 1684 decemberében Kalust Nurveli újra kérte, térítsék meg költségeit, pénzeit fizessék ki, beadványán maga a császár aláírása szerepel a következő rövid feljegyzés alatt: „Mivel általában elég jó információkat küldött hozzánk, valamivel honorálni lehetne fáradozásait. Lipót”

Amikor Diodato felkarolta az új örmény jövevényt, Gabriel Sebinkarahiszárit, Kalust Nurvelivel ellentétbe került. Ezt fokozta az is, hogy az orvos és a kereskedő két, egymással szemben álló, egymás ellen intrikáló udvari csoporthoz tartoztak. Az 1686. évi, alább bemutatandó budai siker azonban elsimította az ellentéteket. Gábiel Sebinkarahiszári esküvőjén Kalust Nurveli és Johannes Diodato szerepelt tanúként. Az örmények „sokoldalúságát” mutatja a következő eset is. Amikor 1685-ben Thököly Imre elfogatóját kivégezték, és új nagyvezír került a szultáni csapatok élére, elküldte Bécsbe Wardan Bonaventurát, hogy tárgyaljon a Haditanáccsal a béke lehetőségéről. Kalust Nurveli öccse 1685. január-március között a császárvárosban tartózkodott, és hivatalos tárgyalásokat folytatott a Haditanáccsal, valamint annak elnökével, Bádeni Hermann gróffal. A megbeszéléseken Johannes Diodato is részt vett. A Szent Liga koalíciós szerződése miatt - amelyben szerepelt, hogy egyik fél sem köthet békét a többi érdekelt tudta nélkül, és ehhez a császári udvar is tartotta magát - Wardan Bonaventura tárgyalásai sikertelenek maradtak. Végző kétségbeesésében az örmény 60 000 dukáttal meg akarta venni Bádeni Hermann beleegyezését. Nem járt sikerrel, de mindezek ellenére, amikor Wardan visszatért Budára, a Haditanács utasította az esztergomi parancsnokot, Johann Philipp von Bischofshausent, hogy bizalmi emberét mutassa be az örménynek annak érdekében, hogy további hírleveleit az ő segítségével juttassa el Bécsbe. Ez az útvonal olyannyira működött, hogy 1685 júniusában, amikor Bischofshausent áthelyezték Visegrádba, azt a parancsot kapta, hogy segítse továbbra is a két testvér levelezését. 1685-ben a császári és a szövetséges seregek bevették Érsekújvárt, így Buda bevételének lehetőségét a Haditanács már más szemszögből kezdte nézni. A békés megegyezés lehetősége nem állt fenn, így a Haditanács olyan embert keresett, aki „kém és szabotőr” is volt egy személyben, akit be lehetett juttatni a várba, akinek nem okozott lelkiismereti problémát semmilyen kérdés sem.

Ezt a feladatot egy újabb örmény, az 1685 októberében Bécsbe érkező Gabriel Sebinkarahiszári (Sebinkarahisar, Törökország), akit sokszor Gabriel Sartanak is neveznek, mivel foglalkozását tekintve sarto, azaz szabó volt. (A magyar történelem őt Gábor szabómesterként tartja számon.) A Sebinkarahiszárból származó Gabriel belekerült abba a kémhálózatba, amelynek két stratégiai pontján, Bécsben és Budán eddig Diodato és Wardan Bonaventura ültek, és amelynek szálai egészen Konstantinápolyig értek. Sebinkarahiszárit Kalust Nurveli szállásolta el. Mivel háborús idő volt, a város védelmével megbízott milícia (Stadtguardia) vezetője kikérdezte a jövevényt arról, hogy ki ő, honnan jött, és mi járatban van Bécsben. Az ekkor felvett adatok szerint (azaz Sebinkarahiszári saját elbeszélésű története értelmében, amelynek valóság tartalmát lentebb ismertetem) Gabriel Sebinkarahiszári, a szabó, örmény kereskedő, akinek testvére gazdag kalmár Edirnében (TR). Saját és testvére áruival sokszor utazott a Lengyel Királyság területére, erről az ottaniak igazolást is tudtak volna adni. Az örmények szokásainak megfelelően kölcsön adott egy magas rangú török tisztviselőnek, a szivasi pasának, aki azonban nem tudta megadni 6000 tallérnyi tartozását. Másfél éve ezért követte a pasát mindenhová, hogy - ha alkalom adódik - pénzét visszaszerezze. Mivel a szivasi pasának Esztergom alá kellett vonulnia, ő is vele jött. 1685. augusztus 16-án a pasa egyik kezét elvitte egy puszkagolyó. A haldoklótól kérte, hogy adja meg tartozását, de az azt felelte, hogy előbb legyen törökké, mert őt egy kereszténynek adott szó nem köti. Az erőszakos törökké tétel előtt egy budai

keresztényhez menekült, aki egy ideig bújtatta. Őtöle tudta meg, hogy egyik szolgáját törökké tették, a másik elszökött, a pasa pedig elvitette sátrát és csomagjait. Így Gabriel Sebinkarahiszári maradék pénzéből lovat vásárolt magának, majd az éj leple alatt kisurrant a városból. Meg sem állt az esztergomi keresztény táborig. Az őt elfogó kapitány egyenesen Lotharingiai Károlyhoz küldte a foglyot, aki kikérdezte, majd menlevéllel Komáromba küldte. Itt két hónapot töltött el, és bevárta a császári hadvezért. Lotharingiai Károly javasolta neki, hogy menjen Bécsbe, ahol más örmények is vannak, ők majd menedéket nyújtanak neki. Saját bevallása szerint így érkezett meg a császárvárosba. A források alapján azt biztosan tudjuk, hogy Sebinkarahiszári a Moszul - Bagdad - Tokát - Isztambul - Buda - Bécs útvonalon jött. Kiderült, hogy magasabb képzettsége volt, mint ami egy kereskedőtől vagy egy szabótól elvárható lett volna. Valóban járt Lengyelországban, ahol kereskedelmi tevékenységet folytatott. Amikor a Haditanács, mint fentebb szó volt róla „kémlet és szabotört” keresett Budára, Gabriel Sebinkarahiszáriban alkalmas jelöltre lelt. Diodato felkarolta az új jövevényt, és segítette visszajutását a várba. Ottani kereskedő ismerőségéhez, Karakashoz küldte. Mivel Gabriel minden fenntartás nélkül vállalkozott az útra, nem lehetett igaz az a történet, amelyet budai elmeneküléséről mesélt. A szivasi pasa halála ellenére túl nagy lett volna a kockázat, bárki a pasa kíséretéből felismerhette volna. Az örmény valószínűleg 1686. április második felében érte el a középkori Magyar Királyság fővárosát, és Diodato emberénél, Karakasnál szállt meg, aki a budai pasa kethüdájánál (helyettes) jelentette: földije érkezett. A pasa engedélyezte, hogy Sebinkarahiszári Budán maradjon, de - a kor szokásának megfelelően - Karakasnak kezességet kellett vállalnia érte. Amikor Diodato megkapta Sebinkarahiszári első levelét, maga vitte el az éppen Bécsújhelyen tartózkodó császári udvarba, és I. Lipót első kamarásán keresztül juttatta el az uralkodóhoz. Jelentette, hogy a kém sikeresen bejutott. Mind Diodatót, mind Gabriel Sebinkarahiszárit sokan, így a főtölmács, Meninski is, kettős kémnek tartották. Ebben semmi meglepő nincsen. Mind a zsidó, mind az örmény kereskedőknél előfordult. Vallásuk, kultúrájuk, viselkedési és öltözködési szokásaik mássága, két világ közöttiségük (oszmán és keresztény) miatt többször érte őket ez a vád, mindkét oldalon. Diodato és Kalust Nurveli kereskedő társát, a zsidó Löbl Heschlt egyik legfőbb támogatója, a Haditanács akkori elnöke, Raimondo Montecuccoli is kettős kémnek (spia doppia) tartotta.

Gabriel Sebinkarahiszári legtöbb jelentését április végétől az ostrom megkezdéséig írta. Itt Diodato lefordította őket olasz nyelvre, majd a Haditanácsnak, Lotharingiai Károlynak és a császárnak egyaránt továbbította őket. Sebinkarahiszári örmény nyelven írt, a levelek kereskedelmi tevékenységéről szóltak. A sorok közé - szintén nem új találmány - tejjel írta a valódi híreket. Ezt Diodato tűz fölé tartotta, így a tej megbarnult és az üzenet olvashatóvá vált. Ezt a technikát a velencei és raguzai kémek már a 15-16. században ismerték. Gabrielt azonban kettős céllal küldték be a várba. A hírek szolgáltatásán túl feladata volt, hogy szabotázsakciót szervezzen és vitelezzon ki. Sebinkarahiszári, saját bevallása szerint, fontos szerepet játszott a budai löportorony felrobbanásában, 1686. július 22-én. Ennek megítélése komoly nehézségeket támaszt a mai történészeknek, mivel csak közvetett bizonyítékokkal rendelkezünk. Amikor Buda bevételét követően megkezdődtek a török fogolykihallgatások, a löportorony felrobbantásáról is keletkeztek feljegyzések. Mehmed bég, a budai kul kethüda, azaz a janicsárága helyettese azt vallotta, hogy az ostromlók ágyúgolyója véletlenül találta el a tornyot. A lagimcibasi, az aknászok vezetője, Szefer azonban arról számolt be, hogy a löportornyot két ember őrizte. A dzsebedzsibasi (a dzsebedzsik vezetője), Murád aga, valamint a csorbadzsi (levesosztó), Ahmed. Murád agának volt egy Juszuf nevű, örmény származású szolgája, ő volt felelős a robbanásért. Nagyon valószínűtlen, hogy az örmény származású szolga saját ötlete lett volna az akció, sokkal inkább Gabriel Sebinkarahiszári felbujtására cselekedhetett, aki - minden bizonnyal - pénzt ígért neki a sikeresen végrehajtott robbantásért. Ezt látszik alátámasztani a Haditanács protokollumainak 1687. február 8-i bejegyzése, amelynek értelmében „a Budánál felgyújtott arzenálért” Sebinkarahiszári évi 400 forintot kapott. Mindezek alapján elmondható, hogy valószínűleg köze volt a két örménynek, Gabriel Sebinkarahiszárinak és Murád aga szolgájának, Juszufnak a löportorony felrobbantásához. Hogy csak ők tették-e, vagy az ostromló sereg is eltalálta? Ezt a kérdést nem sikerült eddig megnyugtatóan tisztázni.

Gabriel Sebinkarahiszári hamarosan megnősült. Egy megkereszteltetett török nőt, Maria Regina Josephát vette nőül február 10-én, aki az érsekújvári tímárdefterdár özvegye volt. Házasságából több gyermek is született. Sebinkarahiszári kalandor volt, aki ezekben a zavaros időkben próbálta megcsinálni szerencsés-jét. Amikor kiderült, hogy a Haditanács a már megítélt összeget sem fizeti ki, új eszközök után nézett. Korábbi pártfogóját, Diodatót helyezte nyomás alá. Ez olyannyira sikerült neki, hogy Diodatót - kémkedés vádjával - nyolc hónapig fogságban tartották. Minden kapcsolatát latba kellett vetnie, hogy feje a nya-

kán maradhasson. Amikor felmentették, ő maga perelte be Gabriel Sebinkarahiszárit, akit le is tartóztat-
tak. A vádemeléshez Diodato gyűjtötte össze az anyagot. A kalandor beismerte, a Diodato ellen terhelő
bizonyítékként bemutatott két török nyelvű, a budai pasának küldött levelet, ő hamisította. Az ítéletet
1692. július 10-én hozták meg: Sebinkarahiszárit a jobb keze levágására ítélték, de Budán tanúsított hűsé-
ge és szolgálatai miatt az ítéletet egy év, Győrben letöltendő kényszermunkára változtatták, és örökre ki-
tiltották az örökös tartományok területéről. Amikor megszabadult a fogságból, kellemetlen helyzetbe ke-
rült: ő nem léphetett a Habsburg Birodalom területére, kikeresztelkedett felesége viszont nem juthatott
vissza oszmán földre. Úgy tűnik, hogy minden tiltás ellenére 1709-től ismét a császár alattvalójaként jele-
nik meg, újra szerepel a Haditanács protokollumaiban.

Amikor a császári hadvezetés 1687— 1688-ban a Belgrád elleni ostromot tervezte, Diodato újra a Budá-
nál már bevált sémát akarta követni. Másodsorra ez nem sikerült. Kalust Nurveli fiát azonban megpró-
bálták felhasználni. Azt már nem lehet kideríteni, hogy a fiú ott élt-e, vagy a kémkedés végett küldték-e
oda, de Kalust Nurveli 1688 júliusában kérte a Haditanácsot, hogy Belgrádból hazafelé tartó fiát, akit a
huszárok elfogtak és Szeged felé magukkal hurcoltak, szabadítsák ki. Ezzel egyidejűleg testvérét, War-
dant is kérte, segítsen megkeresni a fiút. Bár a Haditanács azonnal írt a parancsnokoknak, azt a választ
kapták, hogy a fiú már meghalt. Kalust Nurveli testvérét, Wardan Bonaventurát pedig kirabolták, majd
agyonütötték a hadszíntéren. Kalust Nurveli neve soha többé nem merült fel a hírszerzéssel kapcsolatban,
de továbbra is Bécsben maradt, és részt vett a délkeletre irányuló kereskedelemben, fenntartotta addigi re-
lációit a rác, a görög és az örmény kalmárokkal. A család a bécsi örmények egyik vallási központjában, a
Leopoldstadtban található, az Irgalmas rendiek által fenntartott kolostorban, az egyik oldalkápolnában egy
Szent Gergely képével díszített oltárt kapott. Kalust Nurveli 1698. szeptember 19-én megoperálták, tevé-
kenységének jelentőségét és személyének megbecsültségét mutatja, hogy a császár háziorvosa, Benedikt
Norbert von Zeidler végezte az operációt, de nem járt sikerrel. A perzsa doktor 1698. szeptember 25-én
elhunyt, a leopoldstadti temetőben helyezték örök nyugalomra.

Az örmények szerepe a hírszerzésben Buda bevétele után erőteljesen csökkent, mivel a távoli tájakról
nem tudtak megfelelő híreket szolgáltatni. Ugyanakkor az addig megszerzett érdemeik lehetővé tették,
hogy a bécsi örmény kolónia megmaradhasson, és 1699, a karlócai béke, azaz az oszmán háború lezárását
követően is szerepet játszhasanak a távolsági kereskedelemben, néhányan közülük udvari beszállítókká
is váltak. A konstantinápolyi diplomáciai kapcsolatokban ugyanakkor továbbra is szerepet játszottak, mint
ahogyan az onnan érkező hírek értékelésében, beszerzésében, vagy a már megszerzett információk Bécs-
be juttatásában is.

(Az előadás elhangzott a Fővárosi Örmény Klub 2006. május 18-i programján)

* * *

*„Merjünk nagyok lenni, s valóban nem oly nehéz, de legyünk egyszersmind bölcsek is.”
(gr. Széchenyi István)*

„Az ész téved, az érzés soha.”

(Róbert Schumann)

* * *

Incze Réka (Sepsiszentgyörgy)

Soha többet nem taníthattam

2. rész

- Kik voltak az ön „bűntársai”, akiket önnel együtt elítéltek?

- A tanár kollegák közül: Berecz Lajos (aligazgató), Lőrinc János (osztályfőnök és magyar tanár), Palczer
Károly (osztályfőnök és francia tanár), Kovács Dénes (rajztanár), Kovács Gyula (matematika és fizika ta-
nár; azért volt hibás, mert egy közgyűlésen ő nem ítélt el). A diákok közül: Zsák Lászlót, Szócs Lászlót,
Sánta Imrét, János Lászlót és Horzsák Jánost találták bűnösnek.

- Ők mekkora büntetést kaptak?

- Palczer Károly 15 évet, a többi tanárra és diákra 10 éven aluli büntetést szabtak. Voltak olyanok, akik
beárultak bennünket vállalva a besúgói feladatot, ők kevesebb börtönt kaptak. Vállalták, mert nem volt
mindegy, hogy 25 évet vagy csak 5 év börtönt kapnak, mert mi akkor nem tudtuk, hogy le kell-e töltsük
azt a büntetést vagy nem.

- Melyik börtönben töltötte le az ítéletet?